

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 11 (54)

Заснований в 1996 році

Рівне – 2015

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 11 (54). — Рівне: РДГУ, 2015. — 248 с.

Збірник наукових праць містить статті за матеріалами першої регіональної науково-практичної конференції «Оптимізація процесу навчання іноземних мов у закладах освіти гуманітарного та технічного напрямів», організованої Рівненським державним гуманітарним університетом і Національним університетом «Острозька академія» 22 квітня 2015 року, та інші статті із загальноосвітніх проблем формування особистості, використання особистісно-зорієнтованих, інтерактивних, інформаційно-комунікаційних й інших інноваційних освітніх технологій, історичного досвіду навчання та виховання у дошкільних, загальноосвітніх і вищих навчальних закладах.

Матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних працівників, вихователів та вчителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Вербець Владислав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний редактор) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Безкорвайна Ольга Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Воробійов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Войтович Ігор Станіславович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Малафійк Іван Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Руденко Володимир Миколайович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету);

Сверлюк Ярослав Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 9 від 24.04.2015 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додатки до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8 і від 30.03.2011 р. № 1 – 05/3).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 10 — 3.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2015

5. Філософські абрисы сучасної освіти: монографія / Г. Вишинська, В. Гайдено, Г. Гамрецька [та ін.]; за заг. ред. І. Предборської. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2006. – 226 с.
6. Шакоцько В.В. Методика використання ІКТ у початковій школі / В.В. Шакоцько. – К.: Комп’ютер, 2008. – 128 с.

Н.М. ЩЕРБАКОВА. ИНФОРМАЦИОННО-КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ФОРМИРОВАНИИ В УЧЕНИКОВ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К СОБСТВЕННОМУ ЗДОРОВЬЮ

Резюме. В статье рассматриваются некоторые инновационные подходы к формированию ценностного отношения школьников к собственному здоровью. В частности акцентируется внимание на использовании в процессе изучения учебного предмета «Основы здоровья» информационно-компьютерных технологий, что дает возможность сформировать у учащихся начальной школы не только знания о необходимости бережного отношения к собственной жизни и здоровью, но и формировать практические навыки школьников. Использование информационно-компьютерных технологий дает возможность привлечь учащихся к активной деятельности в процессе которой они закрепляют приобретенные знания, умения и получают положительные эмоции от работы.

Ключевые слова: информационно-компьютерные технологии, ученики начальной школы, жизни, здоровье, ценностное отношение, здоровьесберегающая среда.

N.M. SHCHERBAKOVA. INFORMATION AND COMPUTER TECHNOLOGIES IN FORMATION IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS VALUABLE RELATION TO THEIR OWN HEALTH SUMMARY

The summary. This article discusses some innovative approaches to forming valuable attitude of pupils towards their health. In particular, attention is focused on the use of the process of learning a subject "Health Basics" information and computer technologies, which allows you to form a primary school not only knowledge about the need for respect for their life and health, but also to shape the practical skills of pupils. Information and computer technologies provides an opportunity to engage pupils in activities in the course of which they fixed knowledge and skills and get positive emotions from work.

Key words: ICT, pupils of primary school, life, health value treatment, health-environment.

Одержано редакцією 25.02.2015 р.

УДК: 37: 502/ 504 - 053. 5

В.І. СУБОТЮК

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
НАПРИКІНЦІ ХХ СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ**

Резюме. Розкрито внесок радянських учених у 60-90-ті роки ХХ ст. у розробку теорії екологічної освіти. Проаналізовано ідеї, погляди й головні концепції системи екологічної освіти молодших школярів, наведені у працях провідних спеціалістів екологічної освіти.

Ключові слова: природоохоронна освіта, екологічна освіта, екологічна культура, сталий (зрівноважений) розвиток.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. До початку ХХІ ст. негативний вплив суспільства на навколишнє природне середовище сягнув величезних масштабів, що призвело до виникнення планетарної екологічної кризи.

За умов глобальної екологічної кризи, що охопила всю планету наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. особливої актуальності набуває екологічна освіта. Екологічна освіта – це безперервний спеціально організований процес навчання, виховання та розвитку школяра, спрямований на формування системних наукових і практичних природоохоронних та екологічних знань про довкілля, умінь і навиків екологічної діяльності й формування основ екологічної культури в контексті концепції сталого розвитку.

Пошук людством шляхів духовного відродження та гармонії у стосунках з природою значно актуалізує проблему екологічного виховання особистості й суспільства. Це особливо важливо в наш час, коли розв'язання екологічних проблем неможливе без відповідних світоглядних позицій, переоцінки діяльності людей стосовно до природи. Сьогодні має стверджуватися "... екологічне, етичне та естетичне виховання й формування високої гуманістичної культури особистості, здатності протидіяти проявам бездуховності" (Проект Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті).

У науковій теорії світосприймання людини й природи як єдиної космічної цілісності, розробленій В.І. Вернадським та його послідовниками, особливо очевидна необхідність екологічного виховання підростаючого покоління, що сприяє успішному "благоговійному" ставленню людей до життя в усіх його проявах як найвищої цінності. Кожна людина з дитинства покликана усвідомити, що природа – це джерело не тільки її фізичного, матеріального, але й духовного життя, у якому особистість керується високоморальними, естетичними, ціннісними орієнтирами, готовністю до творчої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Екологічна ситуація, яка склалася у світі, настійно вимагає швидкої перебудови людського мислення,

формування екологічної свідомості. У зв'язку з цим екологічна освіта і екологічне виховання стали новим пріоритетним напрямком педагогічної теорії і практики.

Великі потенційні можливості властиві для молодшого шкільного віку, якому притаманна підвищена жвавість, сприйнятливність, допитливість. Це – найсприятливіший період емоційної, безкорисливої взаємодії людини з природою. На розвиток почуттєвої сфери й розуму дитини впливає її ставлення до природи. Провідним у цьому ставленні є гуманізм до всіх проявів життя, бо саме він указує на рівень культури взаємостосунків дитини з природним середовищем.

Огляд наукової, навчально-методичної літератури свідчить про те, що до 70-х років ХХ століття проблемі екологічного виховання у сфері шкільної освіти приділялося недостатньо уваги.

Серйозний внесок у теорію і практику виховання у школярів відповідального ставлення до природи у свій час зробив В.О. Сухомлинський. Він зазначав: «Людина була і завжди залишається сином природи, і те, що ріднить його з природою, повинне використовуватися для його залучення до багатства духовної культури. Світ, що оточує дитину, це насамперед світ природи з безмежним багатством явищ, з невичерпною красою. Я бачу виховний зміст у тім, щоб дитина бачила, розуміла, відчувала, переживала, осягала як велику таємницю прилучення до життя в природі ...» [6].

Слід зазначити, що теорія шкільної та позашкільної екологічної освіти завдяки працям Н.М. Верзіліна, А.Н. Захлебного, І.Д. Зверева, В.С. Ліпівського у 80-х роках ХХ століття вийшла на якісно новий рівень. Були сформульовані і науково обґрунтовані основні принципи шкільної екологічної освіти, а саме: міждисциплінарний підхід у формуванні екологічної культури школярів; систематичність і безперервність вивчення екологічного матеріалу; єдність інтелектуальної і емоційно-вольової складової у позашкільній діяльності учнів, спрямованій на вивчення і поліпшення навколишнього природного середовища; взаємозв'язок глобального, національного і краєзнавчого розкриття екологічних проблем у навчально-виховному процесі [2].

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження теорії і практики екологічної освіти молодших школярів наприкінці ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Як самостійна галузь педагогічного знання, екологічна освіта у другій половині ХХ ст. отримала визнання в усьому світі.

Вітчизняні вчені розглядають екологічну освіту як один із засобів пом'якшення екологічної кризи. Вважають, що освіта, будучи цілеспрямованою програмою соціалізації людини, яка забезпечує їй ніби друге народження і робить її людиною повною мірою, повинна стати ефективним механізмом становлення екологічної культури.

Питання освіти, які відображають особливості взаємодії суспільства з природним середовищем, завжди посідали важливе місце в педагогічних поглядах таких учених, як Я.М. Коменський, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й.-Г. Песталоцці, А. Дістервег, К.Д. Ушинський, та інших просвітителів, які закликали навчатися від природи зовнішньої і внутрішньої та відповідно до неї виховувати дитину. Оскільки ж вплив людини і суспільства на природу в цей період не був таким масштабним, то мети формування відповідального ставлення до неї не було.

На початку ХХ ст. (1913) з'явився термін “охорона природи”. Він набув значного поширення після Міжнародного з'їзду з охорони природи, який відбувся того ж року.

Тоді головною формою охорони природи було створення заповідників, мета яких – охорона природних пам'яток. Потім, з ускладненням взаємозв'язків людини з середовищем, змінився і зміст поняття “охорона природи”. Почали усвідомлювати ідею про необхідність готувати молоде покоління до охорони природи. Так започатковано природоохоронне (екологічне) виховання учнів – прообраз майбутньої екологічної освіти школярів.

Сутність екологічного виховання розуміли як цілеспрямоване формування в молодших школярів поглядів на розвиток і функціонування природи та її ресурсів, необхідну умову життя суспільства, закладання умінь правильно поводитись у природі, раціонально ставитися до її ресурсів у майбутній практичній діяльності.

Багаторічна діяльність освітніх установ з охорони природи не мала серйозної теоретичної концепції і ґрунтувалась переважно на емпіричному досвіді окремих учених і вчителів-ентузіастів. Уже в середині 50-х років ХХ ст. проблема охорони природи потребувала наукового обґрунтування природоохоронної діяльності.

Учені у 50-60-х роках ХХ ст. почали розробляти проблеми природоохоронної (екологічної) освіти як окремого наукового напрямку і як галузі наукової педагогіки. І.Д. Зверев, А.Н. Захлебний, І.Т. Суравегіна та інші в теоретичних працях обґрунтували (опираючись на досягнення педагогічної науки того часу) цілі, визначили завдання екологічної освіти, запропонували науково обґрунтовані засоби і методи вирішення цих завдань.

У цей період перед вітчизняною школою постало нове завдання – виховання в учнів відповідального ставлення до природи. Розробка теоретичних проблем екологічної освіти, уточнення цілей і розширення завдань педагогічної діяльності середніх загальноосвітніх установ стало однією з причин поступової відмови від використання термін “природоохоронна освіта” і поширення терміна “екологічна освіта”.

Термін “екологічна освіта” запроваджено 1970 р. на конференції в Карсон-Сіті (США, Невада): екологічна освіта – це процес усвідомлення людиною цінності навколишнього середовища й уточнення головних положень, необхідних для отримання знань та умінь для розуміння й визнання взаємозалежності між людиною, її культурою та біофізичним оточенням. Екологічна освіта також охоплює набуття практичних навиків у вирішенні завдань, що стосуються взаємодії з довкіллям, виробленням поведінки, яка сприяє поліпшенню якості довкілля. Нині під екологічною освітою розуміють безперервний процес навчання,

виховання і розвитку особистості, спрямований на формування системи наукових і практичних знань, ціннісних орієнтацій, поведінки і діяльності, які забезпечують відповідальне ставлення до навколишнього соціально-природного середовища.

У педагогічній теорії намітилась стійка тенденція розвитку екологічної освіти в самостійну частину загальної освіти. Взаємодію з навколишньою дійсністю розглядали як умову і засіб розвитку молодших школярів.

Одним із завдань екологічної освіти стало формування екологічної свідомості учнів. Потреба в екологізації свідомості зумовлена об'єктивними чинниками (небезпечною гостротою екологічних суперечностей, реальністю екологічної кризи, необхідністю запобігання екологічному краху, якісним станом навколишнього природного середовища), які відображають нагальні потреби суспільства. Екологізація свідомості суспільства й особистості пов'язана з формуванням певних екологічних орієнтацій, і полягає у перетворенні екологічних установок та орієнтирів, які творять міцний фундамент екологічного мислення, у підгрунтя діяльнісних установок.

Екологічна свідомість, що є духовно-практичним чинником засвоєння дійсності, суттєво доповнює наукове пізнання специфічним ставленням людини до світу природи.

Екологічну свідомість (з погляду антропоцентризму) можна визначити як знання про взаємні зв'язки людини і середовища, їхню значимість для людини і для збереження стійкого балансу між ними; розуміння й оцінку особистістю своїх можливостей з використання цих зв'язків для задоволення потреб і визначення меж допустимого антропогенного впливу.

Сучасна "індивідуальна" екологічна свідомість молодшого школяра залежить від особливостей суспільних стосунків, соціальних установок. Це дає змогу розглядати екологічну свідомість учня як відображення в його свідомості процесів взаємодії між ним (тобто учнем) як особистістю, з одного боку, і суспільством та довкіллям, – з іншого, у тих аспектах біологічного і соціального життя, що зумовлені природними чинниками. Можна вважати, що екологічна свідомість – це система сформованих і тих, що формуються, когнітивних, етичних, естетичних, прагматичних стосунків учня з природою і з самим собою.

На практиці зміст екологічної освіти розкривається через систему біо- й екологічних знань. Педагоги зрозуміли, що поставлене завдання можна вирішити лише засобами всіх видів природничої і гуманітарної освіти учнів.

У 1980-х роках різні теоретико-методологічні аспекти екологічної освіти досліджували І.В. Цветкова, В.О. Сухомлинський, С.І. Гореславський, Т.В. Денисова та ін. І.В. Цветкова трактувала екологічне виховання як динамічний цілісний процес, який має суттєві особливості й певні закономірності.

Метою екологічної освіти у 1950-1970-ті роки учені вважали формування основ екологічної культури молодших школярів шляхом передавання знань про наукові основи природокористування, необхідність діяти відповідно до них, а також формування в школярів практичних умінь і навиків та активної життєвої позиції в сфері охорони природи і раціонального використання природних ресурсів.

А.П. Сидельковський висловив положення про формування особистості засобами природи поряд із власне соціальними і педагогічними аспектами [4]. Важливим аспектом взаємодії учнів з природою є усвідомлення ними впливів на їхні особисті риси. Це сприяє формуванню бажання використовувати явища природи як засіб самоосвіти і саморозвитку. Через різноманітну діяльність і організацію спілкування молодших школярів із залученням явищ природи й учителів впливають на формування їхньої внутрішньої позиції.

Роль мистецтва в екологічній освіті й вихованні досліджували Н.М. Артеменко, Л.П. Печко, І.Ф. Смольянінов та ін. Ці вчені вважали, що різні види мистецтва впливають на формування різних рис особистості, які сприяють активній участі учнів в охороні природи і відображають морально-естетичний бік ставлення особистості до природи та її вплив на особистість [7]. Л.П. Печко зі співавторами вважали, що розуміння цінності природи як джерела матеріальних і духовних сил суспільства, розвиток необхідності спілкування з природою визначає майбутні взаємовідносини суспільства і людини з навколишнім природним середовищем [3].

Л.П. Печко запропонувала новий підхід до екологічної освіти і виховання: вироблення естетичного ставлення до природи повинно сприяти формуванню в дітей естетичного сприйняття, оцінок і суджень, смаку й ідеалу, що передбачає розвиток чутливості до краси і виразності об'єктивних природних явищ, а також розуміння цінності, унікальності кожного з них [3].

І.Ф. Смольянінова у працях з методики викладання наук про природу зазначала про необхідність зв'язків навчального матеріалу, який вивчають, з естетичним і екологічним вихованням. Сприйняття природи й опосередковане естетичне ставлення до неї за допомогою мистецтва повинно формувати в учнів почуття прекрасного.

Проблеми теорії екологічної освіти відображені й у працях В.О. Сухомлинського. Педагог уперше спробував створити систему екологічної освіти учнів, яка б комплексно охоплювала навчальну (набуття знань про природу, вмінь і навиків з її охорони) і виробничу діяльність, формування гуманної, високоморальної і різнобічно розвинутої особистості. Ключова ідея його системи – виховання учня через природу. Він вважав природу важливим джерелом думки і розвитку розумових здібностей учня. Спілкування з природою повинно мати характер творчої діяльності й бути проникнуте співчуттям до всього живого. Під час спілкування з природою в учнів за допомогою емоцій розвиваються благородні, високі почуття. Система екологічної освіти В.О. Сухомлинського спрямована на формування гармонійних взаємовідносин між природою та учнем.

Теорія і практика екологічної освіти набула суттєвого розвитку у дослідженнях І.Д. Зверєва. Екологічну освіту він розумів як процес навчання, виховання і розвитку особистості, спрямований на формування системи наукових і практичних знань, ціннісних орієнтацій, поведінки і діяльності, що забезпечують відповідальне ставлення до навколишнього соціально-природного середовища. Метою екологічної освіти він вважав формування відповідального ставлення учнів до довкілля:

- відповідальність за збереження природи, яка визначає умови життя особистості, з якими вона пов'язана і на які діє у процесі життєдіяльності;
- відповідальність за здоров'я (своє й інших людей) як особистісну й громадську цінність;
- екологічну і природоохоронну діяльність, пропаганду ідей оптимізації взаємодії суспільства і природи, попередження негативних наслідків впливу на навколишнє середовище людини та її здоров'я [2].

І.Д. Зверєв зазначав, що екологічну культуру можна сформувати лише безперервним підвищенням рівня загальної культури суспільства і людини. Для цього він пропонував міжпредметний підхід, який передбачає узгодження змісту і методів розкриття законів, принципів і способів оптимальної взаємодії суспільства з природою на всіх рівнях екологічних знань, закладених у навчальних предметах. Екологічна освіта у працях І.Д. Зверєва спрямована на формування культури ставлення учнів до природи.

Теоретичні основи екологічної освіти школярів найповніше розробила І.Т. Суравегіна. В її основі теорії екологічної освіти – такі концептуальні положення:

- ідея єдності системи природа–суспільство–людина;
- людство – складова природи (його розвиток – негативний чинник деградації природи);
- історія людства – частина історії “деградації природи” (перетворення природи сьогодні є найбільшою небезпекою для життя);
- єдність історії природи й історії суспільства;
- екологічна культура особистості й суспільства (новий рівень відносин у системі людина–природа).

І.Т. Суравегіна вважає ефективним напрямом удосконалювання екологічної освіти учнів у школі екологізацію змісту шкільної освіти (яка містить систему знань про взаємодію суспільства і природи, ціннісні екологічні орієнтації, систему вмінь і навиків з її вивчення й охорони, норми і правила ставлення до природи), засвоєння учнями найважливіших теоретичних понять і світоглядних ідей екологічного змісту [5]. Формування екологічної культури, у підґрунті якої, на її думку, є науковий світогляд, повинно бути частиною освітнього процесу, а показник її сформованості – екологічна діяльність учнів.

Активно опрацьовував теорію екологічної освіти А.Н. Захлебний [1]. Розглядаючи взаємовідносини у системі суспільство – природа, він з'ясував такі їхні особливості:

- розвиток промисловості на планеті призводить до порушення цілісності біосфери;
- розвиток промисловості призводить до забруднення речовинами, які не були складовими природного кругообігу біосфери (це, відповідно, призводить до її поступового руйнування);
- зникнення природних ресурсів породжує нові проблеми (пошук і використання нових джерел енергії та сировини, що призводить до нових екологічних проблем).

А.Н. Захлебний особливу увагу в теорії екологічної освіти відвів вирішенню проблем розроблення системи завдань, спрямованих на розвиток ціннісних орієнтацій школярів, формування потреби в природоохоронній та екологічній діяльності.

Теоретична модель екологічної освіти (розроблена А.Н. Захлебним) містить чотири блоки:

- перший блок об'єднує чинники, що визначають формування світогляду, погляди, переконання і вчинки учнів;
- другий блок – це чинники, які визначають властивості особистості учня в конкретних видах діяльності (поведінки);
- третій блок об'єднує педагогічні умови впливу на особистість учня (почуття, інтелект тощо);
- четвертий блок містить педагогічні засоби, за допомогою яких забезпечують екологічну освіту учнів.

Отже, А.Н. Захлебний розглядав екологічні проблеми у навчальному процесі як взаємодію природи і суспільства.

На початку 90-х років ХХ ст. в “екологічній педагогіці” назріла необхідність у системному підході до дослідження проблем екологічної освіти молодших школярів. Це було зумовлене потребою перебороти: по-перше, відмінності сучасних наукових знань, накопичених у педагогіці, психології, екології та ін.; по-друге, розрізненість еколого-виховного впливу школи й інших соціальних інституцій, у тім числі й засобів масової інформації, на особистість учнів; по-третє, відмінностями у вимогах, які ставили педагоги до учнів під час освітнього процесу.

Нинішня екологічна ситуація зумовлює нові канони рівня культури й освіченості, які повинні стати орієнтирами для розроблення ефективної теорії екологічної освіти учнів освітніх закладів. У сучасних умовах формування і розвиток екологічної культури особистості спонукало до переорієнтування системи шкільної освіти на нову екогуманітарну парадигму, яка передбачає пріоритетність екологічного знання як соціоприродного компонента середньої освіти.

У червні 1992 р. на “Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку” в Ріо-де-Жанейро визнано концепцію сталого розвитку людства, головні положення якої викладено в документі “План дій на ХХІ століття” («Agenda 21»). Уперше людство поставило завдання скоригувати господарську діяльність з урахуванням інтересів майбутніх поколінь – збереження для них природних ресурсів і сприятливого клімату на Землі.

Однак планетарна екологічна криза, в яку вступило людство наприкінці ХХ ст., глобальні екологічні й інші породжені ними супутні проблеми, які потребують вирішення, сприяють подальшій розробці головних положень “концепції сталого розвитку” цивілізації.

На підставі створених спеціалістами різних країн світу концепцій сталого розвитку запропоновано формулу сталого розвитку: сталий розвиток людства – це керований, програмований розвиток, що ґрунтується на вищих досягненнях науки, технології і культури, відбувається за умов гармонійної взаємодії біосфери і людства, має індекс сталості розвитку менший від одиниці, спрямований на вдосконалення людини, її творчих і духовних начал, формування творчої особистості, безсмертя людського розуму.

У сучасній загальній та екологічній освіті поширився компетентнісний підхід. Учені стверджують, що:

- компетентнісний підхід виявляється як оновлення змісту освіти у відповідь на мінливу соціально-економічну реальність;
- компетентність має можливість перенесення здатності в умови, відмінні від тих, у яких ця компетентність виникла;
- компетентність визначають як “готовність долучитися до певної діяльності” чи як атрибут підготовки до майбутньої діяльності тощо.

Ми вважаємо, що компетентнісний підхід безпосередньо пов'язаний з ідеєю ціле спрямованості та цільовості освітнього процесу, за якого компетенції ставлять вищий, узагальнений рівень умінь і навиків учня, а зміст екологічної освіти визначений чотириконтентною моделлю змісту освіти (знання, уміння, досвід творчої діяльності і досвід ціннісного ставлення).

Зазначимо, що екологічна компетенція є результатом формування і розвитку в учнів екологічної культури. Екологічна компетентність учня – це інтегративна риса особистості, яка визначає її здатність взаємодіяти в системі людина – суспільство – природа відповідно до засвоєних екологічних знань, умінь, навиків з переконанням, мотивами, ціннісними уявленнями, екологічно значимими особистісними рисами і практичним досвідом екологічної діяльності.

Нині в теорії екологічної освіти молодших школярів розроблено низку педагогічних підходів, які поширилися в різних країнах світу, у тому числі й в Україні, і які використовують у практиці екологічної освіти. До них належать:

- суб'єкт-об'єктивний підхід (викладач – суб'єкт, учень – об'єкт педагогічної діяльності) передбачає рівноправну взаємодію учня і викладача, без якої вирішення екологічних проблем освітніми засобами неможливе;
- інтерактивний підхід (це навчання, занурене у спілкування) – до інтерактивних методів навчання школярів можна зачислити, зокрема, спрямовану дискусію, рольові й імітаційні ігри, моделювальні ситуації – спрямовані на вирішення соціально-екологічних проблем;
- холістичний підхід (заснований на цілісній єдиній роботі обох півкуль головного мозку). Учні з домінуючим лівопівкульовим типом пізнавальної діяльності сильніші в теорії, ніж у практичних діях, таких важливих для вирішення екологічних проблем;
- фальсифікаційний підхід (в освітньому контексті означає створення сприятливих умов) передбачає створення на заняттях середовища, оптимального для вирішення освітнього завдання на засадах співпраці й підтримки учнів, віри у їхні здібності, сприяють розвитку навиків вироблення власної думки, формуванню активної життєвої позиції і самореалізації учнів.

Ці підходи повинні стати основою нових педагогічних методик з підвищення ефективності екологічного виховання молодших школярів.

Висновки. Отже, розроблення теорії екологічної освіти молодших учнів у працях учених – це педагогічний цілеспрямований процес формування системи знань, поглядів і переконань, умінь і навиків, ціннісних орієнтацій, морально-екологічних рис, що зумовлюють формування в молодших школярів ставлення до природи як до універсальної цінності.

Зазначимо, що цілі й завдання екологічної освіти учнів соціально зумовлені, вони є сукупністю вимог, які ставлять до оптимізації відносин у системі людина – суспільство – природа. Головний зміст екологічної освіти молодших школярів у теорії та на практиці розкривають як систему міжпредметних екологічних ідей, природничих та етичних знань, екологічних, морально-екологічних понять, орієнтації на природу як універсальну цінність і комплекс інтелектуальних і практичних умінь та навиків.

Головними педагогічними умовами підвищення ефективності сучасної екологічної освіти учнів учені вважають: реалізацію системного підходу в екологічній освіті і вихованні; урахування специфіки реального ставлення молодших школярів до природи; збагачення учнів природничими і гуманітарними знаннями про суперечливу єдність людини і суспільства з природою; органічний взаємозв'язок морального й екологічного виховання; залучення учнів до різних видів еколого-орієнтованої діяльності; підготовка вчителів-предметників і класних керівників до вирішення завдань сучасної екологічної освіти школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захлебный А.Н. Педагогические принципы и условия экологического образования / А.Н. Захлебный. – М.: Педагогика, 1983. – 98 с.
2. Зверев И.Д. Организация экологического образования в школе / И.Д. Зверев, И.Т. Суравегина. – М.: Высшая школа, 1990. – 148 с.
3. Печко Л.П. Экологическое и эстетическое воспитание школьников / Л.П. Печко. – М.: Педагогика, 1984. – 135 с.

4. Сидельковский А.П. Критерии, методы и методики изучения и формирования отношений школьников к природе / А.П. Сидельковский. – Ставрополь: Пятигорский ГПИ, 1988. – 45 с.
5. Суравегина И.Т. Методическая система экологического образования / И.Т. Суравегина // Сов. педагогика. – 1988. – № 9. – С. 31-35.
6. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1985. – 557 с.
7. Смолянинов И.Ф. Природа в системе эстетического воспитания / И.Ф. Смолянинов. – М.: Просвещение, 1984. – 79 с.

В.И. СУБОТЮК. ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В КОНЦЕ XX ВЕКА: ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ

Резюме. Раскрыто вклад советских ученых в 60–90-е годы XX века в разработку теории экологического образования. Охарактеризованы идеи, взгляды и основные концепции системы экологического образования младших школьников, представленные в работах ведущих специалистов экологического образования.

Ключевые слова: природоохранное образование, экологическое образование, экологическая культура, устойчивое развитие.

V.I. SUBOTIUK. THEORY AND PRACTICE OF ENVIRONMENTAL EDUCATION THE SCHOOLCHILDREN AT THE END OF XX CENTURY: PROBLEMS OF DEVELOPMENT

The summary. The article discusses the contribution of the Soviet scientists in the 60-ies and 90-ies of XX century into the development of the theory of environmental education. It characterizes ideas, opinions and main concepts in the system of pupils' environmental education presented in the works of leading specialists on environmental education.

Key words: environmental education, ecological education, environmental culture, sustainable development.

Одержано редакцією 10.04.2015 р.

УДК: 37. 013. 42: 159. 923

А.С. ПАВЛЕНКО

СІМ'Я – ЯК ГОЛОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Резюме. В статті приділена увага сім'ї – як основному і головному чиннику становлення особистості. Значну роль приділено впливу батьків на самоствердження, самостійність, входження дитини в соціум. Звернено увагу на позицію врахування життєдіяльності підростаючої особистості.

Розкрито та дано поради для батьків при проблемних ситуаціях з дітьми в час адаптації їх в соціумі, в самоствердженні, в схваленні соціального способу їх життєдіяльності. А також звернена увага на індивідуальні особливості особистості під час її самореалізації та саморегуляції в суспільстві.

Ключові слова: сучасна сім'я, соціалізація, соціум, батьківська опіка, адаптація, самоствердження, самооцінка, самореалізація, соціальне життя, батьківський авторитет, самовираження.

Постановка проблеми: – визначення найважливішої ролі сім'ї; – вплив сім'ї на становлення дитини в соціумі; – допомога батьків дитини в самовираженні, в самооцінці, в самореалізації та самостійності способу її життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних вчених на даний час проблемою сім'ї, як процесу деінституалізації в суспільстві, займається німецький професор Х. Тірелл. Він розвиває проблему сучасної сім'ї де „обов'язок – поступається місцем сучасним індивідуалістичним цінностям або вартостям самореалізації і самоствердження”.

Вивчають та розробляють зміст і напрямки роботи з сім'єю наші відомі українські вчені, а саме Н.А. Бугаєць, І.Д. Зверева, А.Й. Капська, І.М. Трубавіна та інші. Їх робота спрямована на розробку механізмів забезпечення життєдіяльності та захисту сім'ї в суспільстві, на систему взаємопов'язаних дій соціальних факторів держави й поліпшення матеріальних, побутових, моральних, фізичних та трудових умов життєдіяльності сім'ї. Вихованням в сім'ї займається педагог С.І. Подмазін. В своїй останній роботі він проаналізував демократичний стиль виховання – як найкращий, що сприяє розвитку в дитини самостійності, активності, ініціативи і соціальної відповідальності.

Мета статті: – розглянути сім'ю як найважливіший елемент соціальної структури, що регулює і спрямовує розвиток особистості; – дослідити методи сімейного виховання, можливості батьківського авторитету для підвищення педагогічної культури сім'ї та створення сприятливого клімату в сім'ї для самоствердження та самовираження особистості в соціумі; – довести необхідність сім'ї, бо вона є природним середовищем первинної соціалізації дитини, підготовки її до життя та практичної діяльності, засобом збереження і передання культурних цінностей від покоління до покоління.

Виклад основного матеріалу. Складний для суспільства час вкотре показав особливу роль сім'ї для гармонійного та повноцінного виховання і розвитку дитини. Сучасні дослідники розглядають сім'ю як соціальну систему в усій її багатоманітності й складності. Західне суспільство принесло до нас не лише зміни в сім'ю і сімейні стосунки, але на думку багатьох дослідників поставило під сумнів саме існування сім'ї, яку ми звикли бачити протягом багатьох століть. Це зумовлено низкою обставин економічного і культурного (субкультурного) характеру: наприклад, надмірний батьківський контроль гальмує самовираження,

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
Безкоровайна О.В. Формування міжкультурної толерантності студентів-філологів у контексті аксіологічної парадигми.	4
Сяська Н.В. Особливості засвоєння англійської лексики постичного жанру майбутніми учителями-філологами.	7
Тадесва М.І., Левицька В.А. Вплив реформаторських процесів у сфері мовної освіти старшокласників Польщі на удосконалення мовної освіти в Україні.	10
Тадесва М.І., Купчик Л.Є. Удосконалення змісту сучасної шкільної іншомовної освіти в Австрії.	14
Середюк Л.А. Про підготовку студентів-філологів мовних спеціальностей в умовах запровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій навчання іноземної мови.	18
Панов С.Ф. Розвиток інформативної компетенції за допомогою інформаційних технологій у технічних перекладачів морської галузі.	21
Журба К.О. Виховання смисложиттєвих цінностей в учнів основної і старшої школи у психологічному дискурсі.	24
Годунко Л.В. Сучасні досягнення у формуванні змісту підготовки вчителя іноземних мов для початкової школи у європейських країнах.	27
Павлович Ю.П. Основні підходи до формування змісту навчання іноземних мов у початкових школах Словацької Республіки.	31
Денісєва О.І. Чинники модернізації змісту середньої гуманітарної освіти Австрії.	35
Петренко С.В. Навчальний потенціал мультимедійного програмного забезпечення у викладанні іноземної мови.	37
Гронь Л.В. Відбір текстового матеріалу для розвитку іншомовних експресивних умінь студентів мовних факультетів вищих навчальних закладів.	41
Гасва Н.І. Типологія вправ для навчання іноземних мов.	44
Сойчук Р.Л. Обґрунтування системи виховання національного самоствердження в учнівської молоді.	46
Бісовецька Л.А. Комп'ютерні ігри як засіб підвищення мотивації у навчанні англійській мові дітей дошкільного віку.	50
Ціпан Т.С. Мовленнєві афоризми та їх використання у практиці англійської мови.	53
Літвінчук А.Т. Шляхи оптимізації іншомовної професійної підготовки студентів немовних вищих навчальних закладів.	56
Павлюк Г.С. Комунікативна культура як один із аспектів формування гуманістичної спрямованості молодших школярів.	60
Олесюк Л.В. Зміст формування іншомовної лексичної компетенції.	63
Ільчук М.П. Аудіювання як засіб розвитку комунікативних здібностей учнів.	66
Безкоровайна О.В., Ковальчук О.В. Використання методу асоціативних символів у процесі навчання іноземної мови на початковому ступені.	69
Безкоровайна О.В., Багнюк К.Р. Вивчення іноземної мови за допомогою сучасних інформаційних технологій (Інтернет-ресурсів) у навчально-виховній діяльності учнів старших класів.	72
Сенюк А.О. Педагогічні тести як засіб перевірки англійської граматичної компетентності в учнів основної школи.	75
Ліщук Т.С. Навчання учнів техніки читання англійською мовою у початковій школі.	78
Третякова К.В. Організація самостійної роботи студентів із використанням Internet-ресурсів як засобів диференціації, оптимізації та індивідуалізації навчання.	82
Голубєва І.В. Ідентифікація та педагогічний супровід лінгвістично обдарованих учнів – представників різних мов і культур у США.	85
Лобанова С.І., Стернічук В.Б. Оптимізація навчання іноземних мов у технічних вищих навчальних закладах шляхом впровадження методик правильного виправлення мовних помилок.	87
Перова С.В. Перекладацька компетентність у сфері професійної комунікації майбутніх фахівців немовних спеціальностей.	90
Мартинюк А.П., Губіна А.М. Організація курсу іноземної мови за професійним спрямуванням у технічному вищому навчальному закладі.	94
Маковська Г.Я., Пархоменко О.Т. До питання мотивації при вивченні іноземної мови.	97
Антохова Н.І. Психолого-педагогічна технологія розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя іноземних мов.	100
Нестеренко І.Б. Модернізація змісту підготовки вчителя іноземних мов у Польщі за умов європейської інтеграції.	105
Денисюк Л.В., Данілова Н.Р. Навчання читанню й перекладу професійно-орієнтованого тексту на заняттях англійської мови у вищих навчальних закладах.	107
Триндюк В.А. До питання іншомовної підготовки студентів технічних університетів.	110
Мазурок О.М. Смислова готовність майбутнього вчителя іноземної мови до професійної діяльності.	113

<i>Сухомлин Т.С.</i> Педагогічні умови формування професійного світогляду майбутнього вчителя іноземної мови. 116	
<i>Бобаль Н.Р.</i> Особливості застосування текстів засобів масової інформації у формуванні соціокультурної компетентності.	118
<i>Потенко Л.О.</i> Роль інноваційних технологій у навчанні іноземних мов у вищій школі.	121
<i>Фрідріх А.В.</i> Формування національних цінностей в студентів у навчально-виховному процесі.	125
<i>Горобець І.А.</i> Інформаційно-комунікаційна компетентність керівника вищого навчального закладу як важлива складова його професійної культури.	129
<i>Горчак Т.Г.</i> Визначення структурних компонентів природничої обдарованості.	132
<i>Карпенчук С.Г.</i> Ідеї Яна Амоса Коменського в контексті сучасного педагогічного інформаційного простору. ...	136
<i>Казанцева Л.І.</i> Теоретичні питання формування дитячого білінгвізму: психолінгвістичний і психолого-педагогічний аспекти.	141
<i>Галаманжук Л.Л.</i> Структурно-функціональна модель системи превентивного розвитку рухової активності дітей дошкільного віку у процесі занять з фізичної культури.	145
<i>Падалка О.І.</i> Формування педагогічних цінностей у майбутніх фахівців дошкільної освіти в процесі професійно-педагогічної підготовки.	153
<i>Павлюк Т.О.</i> Інноваційні засоби навчання дітей старшого дошкільного віку математики.	156
<i>Козачук М.В.</i> Адаптація дітей з особливими потребами до умов інклюзивного дошкільного закладу.	160
<i>Лаба Н.Г.</i> Врахування синдромного аналізу дефекту розвитку при побудові освітньої траєкторії дитини в умовах інклюзивного дошкільного закладу.	163
<i>Лопачук Г.П.</i> Розвиток пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку загального розвитку та з особливими потребами у процесі рукотворчої праці.	167
<i>Косарєва О.І.</i> Феноменологічні ознаки нарцисизму.	170
<i>Беленька Г.В.</i> Адаптація обдарованих дітей до умов навчання у початковій школі.	173
<i>Щербакова Н.М.</i> Інформаційно-комп'ютерні технології у формуванні в учнів початкової школи ціннісного ставлення до власного здоров'я.	176
<i>Суботюк В.І.</i> Теорія і практика екологічної освіти молодших школярів наприкінці ХХ століття: проблеми розвитку.	180
<i>Павленко А.С.</i> Сім'я – як головний елемент соціального становлення особистості.	185
<i>Янцур М.С.</i> Професійна активізація учнів загальноосвітніх навчальних закладів.	187
<i>Грицюта О.Ф., Остапчук М.В.</i> Вплив християнських цінностей на самовизначення особистості в підлітковому віці.	194
<i>Галатюк Ю.М., Галатюк М.Ю., Галатюк Т.Ю.</i> Творча пізнавальна ситуація у контексті проектування та організації творчої навчальної діяльності.	197
<i>Сіпайло В.О.</i> Використання письмових інструкцій в процесі профільного навчання (на прикладі профілю «Швейна справа»).	200
<i>Савельєв М.Г.</i> Аналіз поняття «наступність» у контексті педагогічних категорій.	207
<i>Шутяк В.Г.</i> Про підготовку вчителя початкових класів до трудового виховання молодших школярів (огляд педагогічних досліджень з 1957 р. по 1990 р.).	209
<i>Сорочинська Т.А.</i> Професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів у педагогічних закладах Рівненщини (1939-1964 рр.).	213
<i>Тюска В.Б.</i> Розвиток творчого потенціалу студентів у професійно-інтелектуальних клубах.	217
<i>Федосова І.В.</i> Особливості розвитку вищої інженерно-технічної освіти в зарубіжних країнах у другій половині ХІХ ст.	221
<i>Дупак Н.В.</i> Принципи інноваційної діяльності педагога в умовах модернізації системи професійної освіти. ...	226
<i>Лісова С.В.</i> Педагогічні умови підготовки майбутніх вчителів технологій до інноваційної діяльності.	229
<i>Герасименко О.А., Фециук Ю.В.</i> Методичні підходи в підготовці студентів до проектування меблів засобами графічної програми PRO 100.	233
<i>Попова А.Б.</i> Особливості орфоєпії та її роль у вихованні майбутнього артиста-вокаліста.	239
<i>Відомості про авторів.</i>	243
<i>Зміст.</i>	246